

<http://www.farmann.no/?p=1722>

FARMANN

Norsk Forretningsblad

Farmann Magazine is a contrarian magazine rooted in Austrian Economics.

Published in Oslo since 1891. In English and Norwegian.

Næringslivets frihet og andre sentrale former for frihet:

Hva skjedde med Hoff-Farmand-legatet?

Dec 8th, 2011

Av: **Odd Gunnar Skagestad**

Siste nummer av *Tidsskrift for samfunnsforskning* (nr.04/2011) bringer en interessant artikkel av Gunnar S. Aakvaag: ”Fra likhet og brorskap til frihet – Et forsvar for frihet som tema for empirisk samfunnsvitenskap”. Selve artikkelen er i seg selv langt fra ”empirisk”, men i høyeste grad *teoretisk* – gjennomsyret av avanserte filosofiske forståelsesrammer og spekket med sprenglærde epistemologiske begreper og uttrykk. Artikkelens bakenforliggende problemstilling og utgangspunkt bør imidlertid interessere en bredere målgruppe, ikke minst dem blant oss som har et liberalistisk perspektiv på samfunnsforskningen.

Aakvaag opplyser innledningsvis at målet for hans artikkel er å stimulere til flere samfunnsvitenskapelige studier av frihet. Han fremholder videre at dette er viktig fordi frihet i overraskende liten grad har vært gjort til eksplisitt tema for empirisk samfunnsforskning.

Dette er en observasjon som deles av undertegnede, idet jeg samtidig gjerne vil erklære min fulle støtte til forfatterens mål om å stimulere til flere samfunnsvitenskapelige studier av frihet.

Aakvaags artikkel har et defensivt, for ikke å si et lett apologetisk tilslag: I artikkeltitelen er *forsvar* et nøkkelord, og forfatteren setter seg fore å imøtegå en frihetsskeptiker (det være seg

av filosofisk eller samfunnsvitenskapelig orientering) som enten hevder at friheten ikke eksisterer eller at den oppfører seg på en måte som gjør den uegnet til å studeres empirisk.

Aakvaags behov for å markere et slikt utgangspunkt sier adskillig om den berøringsangst som frihetsbegrepet har vært omfattet med blant våre hjemlige samfunnsforskningsmiljøer. Frihet som metafysisk størrelse har riktignok blitt drøftet med en viss frimodighet i annen kontekst eller innen andre fagdisipliner (politisk teori, idéhistorie m.m.), men frihet som tema for empirisk samfunnsvitenskap har vært nærmest et tabu-emne, - noe som man helst ikke har villet ta fatt i.

I forbindelse med den debatt som Aakvaags artikkel forhåpentligvis vil anspore til, tør det være av særlig interesse å minne om det initiativ som i sin tid ble tatt av forretningsbladet *Farmands* mangeårige redaktør og eier, dr. philos. Trygve J.B. Hoff, for nettopp å stimulere til empiriske studier av frihetsbegrepet. Hoff kjøpte *Farmand* i 1935 og fastslo i sin programerklæring at: ”Vi ser ikke kun denne kamp for næringslivets frihet fra et økonomisk standpunkt. Vi betrakter den som et ledd i kampen for den personlige frihet og talefriheten. Både i diktaturstatene og her hjemme går kampen mot næringslivets frihet hånd i hånd med kampen mot den personlige frihet og ytringsfriheten”. Under Hoff's redaksjonelle regime ble *Farmand* et kamporgan mot så vel nazisme som kommunisme, og *Farmand* ble som den første norske publikasjon stanset ”für immer!” av okkupasjonsmyndighetene etter det tyske overfallet 9. april 1940. Innen norsk samfunnsdebatt var Hoff (1895-1982) i en årrekke en av de fremste talsmenn for liberalisme og markedsøkonomi. I sin doktoravhandling (1938) *Økonomisk kalkulasjon i socialistiske samfund* tok Hoff opp spørsmålet om hvordan effektiv ressursbruk kan være mulig i et kommandoøkonomisk system med fravær av frie markeder med ordinær prisdannelse. Økonomisk frihet var likeledes et sentralt tema i hans bok *Fred og Fremtid. Liberokratiets vei*, som utkom i 1945 (skrevet under Hoff's fangeopphold på Grini under krigen).

Dette faglige og sterkt personlige engasjementet var bakgrunnen for opprettelsen – ved gavebrev av 8. februar 1951 til Universitetet i Oslo fra A/S Farmand og Trygve J.B. Hoff – av *Hoff-Farmand-legatet* for studier av næringslivets frihet. I legatets statutter (§ 2) ble legatets formål beskrevet som følger:

”Legatets formål er å fremme studier angående det offentliges forhold til næringslivet. Under ellers like vilkår skal de søkere ha fortrinnet som vil studere spørsmålet om den eventuelle sammenheng mellom næringslivets frihet og andre sentrale former for frihet”.

De etterfølgende fem avsnitt av § 2 inneholdt nærmere definisjoner på relevante former for frihet, – definisjoner som det kan være nyttig å ta med seg i en dagligdags forståelse såvel som i en akademisk diskusjon:

”Da definisjoner av næringslivets frihet – og også andre former for frihet – skifter, skal angis hva her forståes ved frihet for å unngå unødige diskusjoner og mulige feilfortolkninger.

Med ”næringslivets frihet” forståes her fritt valg av yrke og arbeidssted, fri adgang til å starte forretninger, kjøpefrihet, investeringsfrihet og fri adgang til å erverve utenlandsk valuta.

Med ”sentrale former for frihet” forståes her ytringsfrihet, trykkefrihet, forsamlingsfrihet, forskningsfrihet, adgang til kunstnerisk utfoldelse, religionsfrihet og fri adgang til å starte foreninger.

Også ”næringslivets frihet” og hva derunder hører er sentrale former for frihet, men det er den eventuelle sammenheng mellom disse to grupper som er undersøkelsesobjektet.

Atlantcharterets ”frihet fra nød og frykt” er muligens forutsetninger for frihet, men i chartret brukes ordet ”frihet” i betydning av mangel og denne ”frihet” ligger følgelig utenfor rammen av disse undersøkelser.”

Ifølge statuttens § 3 skulle legatet ha et styre på 3 medlemmer, hvorav ett skulle oppnevnes av Universitetet i Oslo, ett av giveren og ett av Den norske bankforening. Legatets kapital skulle forvaltes av Universitetets kvestor etter de regler som til enhver tid gjelder for Universitetets legater.

Statuttene fastslo videre (§ 4) blant annet at Det akademiske kollegium skulle dele ut (i samsvar med legatstyrets innstilling) stipendier på inntil kr. 20.000,-. Det fremgikk her at stipendiene skulle brukes til opphold i utlandet for å studere de emner som ble angitt i § 2, samt at stipendiatene skulle ha plikt til å sende inn en rapport om graden av fritt næringsliv og fritt åndsliv i det land hvor han eller hun hadde oppholdt seg.

Den kunnskapen som i dag finnes om Hoff-Farmand-legatet og hva dette initiativet avstedkom, er påfallende sparsom og ytterst fragmentarisk. Ved søk på "Hoff-Farmand-legatet" i Universitetsforlagets *Legathåndbokens* database fremkommer kun at "ingen resultater ble funnet". Det virker sannsynlig at legatet er opphørt/nedlagt, men ikke kjent fra hvilket tidspunkt så kan ha skjedd. Opplysninger om mottagere av legatets reisestipend samt over de rapporter som stipendiatene måtte ha sendt inn, eksisterer formodentlig i Universitetets arkiver. Undertegnede er imidlertid ikke kjent med at det noe sted finnes en samlet oversikt over slike stipendmottagere og de rapporter som de eventuelt har levert.

Min egen interesse for saken henger sammen med at jeg selv ble tildelt dette stipendiet i 1972. Sammen med reisestipend fra Nordiska Afrikainstitutet i Uppsala ble dette brukt til et studieopphold i Cape Town 1972-73, som avstedkom rapporten *Syd-Afrika: En studie av sentrale frihetsdimensjoner i lys av økonomisk og politisk ulikebehandling*. Legatstyret bestod på dette tidspunkt av Trygve J.B. Hoff selv, samt banksjef Sven Viig og professor dr. oecon Preben Munthe – sistnevnte nyoppnevnt av Universitetet for å etterfølge direktør Gunnar Jahn. Stipendiet var nå øket til kr. 30.000,-, dvs. at legatets kapital åpenbart hadde fått påfyll siden opprettelsen.

Blant tidligere mottagere av Hoff-Farmand-legatets reisestipend kan spesielt nevnes Axel Dammann, som etter sitt studieopphold i England i 1960 leverte rapporten *Frihet og statsmakt: Britisk politikk i 1950-årene*. Av øvrige stipendmottagere har undertegnede kun kjennskap til to, som begge senere har gjort seg bemerket som profilerte fagpersoner og samfunnsdebattanter. Disse er henholdsvis den senere førsteamanuensis ved Universitetet i Oslo (Økonomisk institutt) og SV-politiker Hilde Bojer (ca. 1970) og den senere professor i petroleumøkonomi og rektor ved Handelshøyskolen BI Øystein Noreng (1975).

Hoff-Farmand-legatet ble ingen stor suksess, sett ut i fra de forventninger som giveren må ha hatt til å fremme videre empirisk forskning langs de linjer som hans egne arbeider hadde lagt opp til. Hoff gav da også ved flere anledninger uttrykk for skuffelse over det magre utbyttet i så måte, herunder mer spesielt det forhold at Bojer angivelig ikke hadde levert slik rapport som statuttene forutsatte.

I tilbakeblikk må imidlertid Hoff's initiativ betraktes som et velment og konstruktivt forsøk på nettopp å stimulere til flere samfunnsvitenskapelige studier av frihet. Kan hende burde

Gunnar C. Aakvaag eller andre prosjektsultne forskere oppmuntres til å grave frem de rapportene som Hoff-Farmand-legendet i sin tid avstedkom, for å se om det her kan ligge brukbart råmateriale for slike empiriske studier som Aakvaag etterlyser?

Og kanskje ville vi da samtidig kunne få svar på spørsmålet om hva som skjedde med Hoff-Farmand-legendet?